

Nogmaals oude of nieuwe hermeneutiek

Binnen het kerkverband van de GKv is de afgelopen jaren op allerlei manieren ontkend dat er sprake is van een andere manier van bijbellezen. Een duidelijk voorbeeld is de synode van Goes. Dat er nu ruimte geboden wordt aan vrouwelijke ambtsdragers zou niet het resultaat zijn van nieuwe hermeneutiek; er zou slechts sprake zijn van een gewijzigde uitleg, zo zeggen de Acta.¹

Het is moeilijk te beoordelen of dit een strategische zet is (immers, zo kun je het beter verkopen aan de kerkgangers) of dat dit gezegd is uit onwetendheid (het hermeneutische vraagstuk is zelfs voor predikanten ingewikkeld als je je daarin niet hebt gespecialiseerd). Hoe het zij, de bezwaren tegen het besluit van Meppel 2017 werden ermee weggewimpeld en kerkgangers werden erdoor gerustgesteld. De laatste tijd is er echter een ommezwaai zichtbaar. In recente publicaties wordt niet meer ontkend dat er sprake is van een andere manier van bijbellezen. Integendeel, 'oude hermeneutiek' wordt voorgesteld als afgedaan en 'nieuwe hermeneutiek' wordt naar voren geschoven als oplossing.

Oplossing 1

In een nummer van *Onderweg* over 'Samen de Bijbel verstaan' (jrg. 7, nr. 15, 13 nov.) brengt Fokke Pathuis het punt van de verstaanshorizon ter sprake. Hij zegt: 'In het dagelijks leven gaan we ervan uit dat we elkaar begrijpen, omdat we dezelfde taal spreken, van dezelfde vooronderstellingen uitgaan en een gemeenschappelijke leefwereld hebben: we delen elkaars verstaanshorizon. Bij teksten uit het verleden of andere culturen is die verstaanshorizon niet vanzelfsprekend.' Wat bedoelt hij precies? Dat wordt verderop in het artikel duidelijk. Eerst stelt Pathuis dat de historisch-kritische hermeneutiek van de Verlichting ons veel geleerd heeft: 'De nadruk op de historische, literaire en culturele inbedding van de bijbeltekst in de eigen tijd heeft veel informatie opgeleverd. Deze informatie kan ons helpen beter zicht te krijgen op de oorspronkelijke betekenis. Tegelijk hebben we daardoor meer besef gekregen van de historische en culturele afstand tussen toen en nu.' Vervolgens concludeert hij dat 'de historische, literaire en theologische bedoelingen zo met elkaar verbonden zijn dat een uitsluitend letterlijk-historische uitleg ("we moeten lezen wat er staat") niet meer verantwoord is.' Concreet betekent dit dat we 'de symbolische taal en het gebruik van mythologische elementen in het paradijsverhaal kunnen erkennen zonder te eisen dat ze als "zintuiglijk waarneembaar" verklaard moeten worden.'² Pathuis verdedigt de nieuwe hermeneutiek, zonder die te

benoemen. Hij vindt de oude hermeneutiek niet meer verantwoord en laat meteen zien waar de nieuwe je brengen kan: je hoeft het scheppingsverhaal en het verhaal van Adam en Eva niet meer op te vatten als echt gebeurd, maar meer als symbool of mythe.

Oplossing 2

Nog duidelijker is Bert Loonstra. In een brochure die hij schreef met het oog op de discussie binnen de CGK over met name de positie van vrouwen en homo's in de kerk verdedigt hij de nieuwe hermeneutiek.³ Hij stelt: 'De oude en nieuwe hermeneutiek vinden elkaar in de voorstelling van de organische inspiratie die verbonden is met de oude hermeneutiek en een opening biedt voor de nieuwe' (p. 31). Hoe zit dat? Organische inspiratie wil zeggen: God schakelde bij de totstandkoming van de Bijbel mensen in. Volgens Loonstra thematiseert de oude hermeneutiek 'niet of niet nadrukkelijk de cultuurhistorische kenmerken van de Bijbeltekst en nog minder de cultuurhistorische eigenaardigheden van de uitlegger' (p. 29). Aan de organische inspiratieleer moet de erkenning verbonden worden 'dat de Geest bij de totstandkoming van de Bijbel mensen inschakelde met heel hun vorming, hoe cultuurhistorisch beïnvloed die ook was'. Op deze manier lijkt nieuwe hermeneutiek onschuldig te zijn. Sterker: het ontkennen van de cultuurhistorische bepaaldheid van zowel de auteur als de lezer kan in de hand werken dat we onze eigen conclusies op basis van de Bijbel zomaar gaan vereenzelvigen met de wil van God. In het *ND* (12 nov. 2021) zegt Loonstra: 'Nu wordt er terecht gezegd dat de discussies binnen ons kerkverband (van de CGK) te maken hebben met de manier waarop je de Bijbel leest, maar daarna volgt nogal eens dat je niet gehoorzaamt aan de Schrift, als je de vrouw in het ambt accepteert. Ik wil in deze brochure laten zien dat het anders is, want iederéén leest de Bijbel met zijn eigen cultureel bepaalde bril. Dat is onvermijdelijk'.

Loonstra noemt de nieuwe hermeneutiek expliciet en wijst deze niet af, maar presenteert haar juist als een noodzakelijke correctie op de oude hermeneutiek.

Medicijn of virus?

In deze publicaties wordt dus niet meer ontkend dat er sprake is van een andere manier van bijbellezen, maar wordt dat

openlijk toegegeven. De nieuwe hermeneutiek wordt aangeprezen als medicijn. Ze behoedt je namelijk voor het gevaar dat je jouw mening op basis van de Bijbel vereenzelvt met de wil van God (Loonstra). Ze beschermt je tegen het onverantwoord letterlijk lezen van de bijbeltekst (Pathuis). Toch meen ik, zoals ik eerder schreef, dat de nieuwe hermeneutiek geen medicijn is, maar een virus dat bestreden moet worden.⁴ Tegen de beweringen van Pathuis en Loonstra wil ik drie argumenten inbrengen die dat duidelijk maken, vanuit de filosofie, de theologie en onze belijdenis.

Filosofie

Ik begin bij de filosofie. Misschien wat ingewikkeld, maar wel belangrijk, want de nieuwe hermeneutiek maakt gebruik van gedachten uit de moderne filosofie. In de filosofie wordt geprobeerd om de complexe werkelijkheid te verwoorden en door te dringen tot de kern. Er wordt onder andere nagedacht over wat er gebeurt wanneer je spreekt of schrijft. De nieuwe hermeneutiek (ook zoals die door Loonstra en Pathuis gepresenteerd wordt) neemt de filosofische gedachte over dat ons spreken en schrijven cultuurhistorisch bepaald zijn. Toegespitst op de Bijbel: de tekst is bepaald door de context van toen. Dat wat een auteur heeft opgeschreven, kunnen we daarom pas begrijpen wanneer we zijn situatie en zijn diepe intenties kennen. Maar er zijn ook filosofen die deze gedachte bekritisieren als eenzijdig en onjuist. Er is immers communicatie mogelijk tussen verschillende culturen in verschillende tijden. We kunnen een oude tekst lezen en begrijpen zonder dat we de precieze situatie en intentie van de auteur kennen. Hoe dat komt? Doordat taalgebruik ook een overstijgend element

- 1 Zie besluit 7 naar aanleiding van de revisieverzoeken man/vrouw en ambt, <https://lv-gs2020.nl/gkv/acta>.
- 2 Verderop in het nummer (p. 20) blijkt dat Gerry Bos in den lande de nieuwe hermeneutiek onderwijst. Voor een cursus bijbeluitleg neemt ze als uitgangspunt het hermeneutisch model zoals beschreven in het deputatenrapport *Samen dienen* uit 2017. Dat onderscheidt vier lagen in de bijbeltekst: schepping, gebroken realiteit, bevrijdend herstel en fundamentele vernieuwing. Dit model is gebaseerd op nieuw hermeneutisch gedachtegoed (zie: *Nader Bekeken*, jrg. 24 (2017), p. 38-46), met als gevolg dat het een schriftkritisch element bevat (zie: *Nader Bekeken*, jrg. 24 (2017), p. 122-128).
- 3 Bert Loonstra, *Hoe komt de kerk uit de crisis? Oproep om elkaar vast te houden en los te laten*, Buijten & Schipperheijn, Amsterdam, 2021.
- 4 'Oude of nieuwe hermeneutiek', in: *Nader Bekeken*, jrg. 24 (2017), p. 341-345.

in zich heeft. Als ik iets opschrijf, doe ik dat in een bepaalde tijd en situatie, maar tegelijk veruitwendig ik datgene wat ik wil zeggen en draag dat over. Datgene wat ik wil zeggen (de 'propositionele inhoud') kan begrepen worden. Begrijpen heeft vóór alles te maken met de propositionele inhoud van de tekst die door ons te kennen is. Dat is iets anders dan dat wij deze inhoud ten volle begrijpen, in de zin van 'kunnen meemaken', 'meevoelen' of 'doorgronden'. Dat hoeft niet altijd het geval te zijn.

Wat gebeurt er echter in de nieuwe hermeneutiek? Daar wordt gesteld dat een oude tekst pas betekenis heeft wanneer we in de huid kruipen van de auteur en nagaan wat hij toen dacht en op het oog had. Als we dat weten, kunnen we datgene wat hij zegt, overzetten naar onze tijd, zodat de boodschap in lijn is met wat hij toen bedoelde.⁵

Dit is een 'psychologiserende' opvatting van de hermeneutiek. Begrijpen wordt daarmee: 'de herkenning van de auteursintentie vanuit het standpunt van het oorspronkelijke publiek in de oorspronkelijke situatie waarin de taal gebruikt werd'.⁶ Een moeilijke zin, die zoiets wil zeggen als: begrijpen is herkennen wat de auteur wilde zeggen tegen het oorspronkelijke publiek in de context van toen.

En daarmee ligt een desastreuze consequentie op de loer. Want wie bepaalt wat precies tot die context behoort en wat niet? Per definitie is dat niet af te bakenen, het is enkel subjectief en voor iedereen anders. Het afbakenen van de oorspronkelijke context (wat behoort precies tot de situatie waarin de woorden zijn opgeschreven en wat was precies de bedoeling van de auteur?) is volgens postmoderne filosofen dan ook een vorm van machtsuitoefening.

Terecht vraagt Loonstra aandacht voor het gevaar dat wij onze conclusies op basis van de Bijbel vereenzelvigen met de wil van God. Echter, de nieuwe hermeneutiek is geen medicijn, maar brengt je alleen maar verder van huis. Ze verwijderd je van datgene wat de tekst zegt en doet je verzanden in het subjectieve drijfzand van jouw kijk op de situatie van toen en de intentie van de auteur. Het zijn dan jouw conclusies die de maatstaf vormen voor de uitleg.

Theologie

Ook vanuit de theologie is tegen de nieuwe hermeneutiek een belangrijk kritiekpunt in te brengen. Tegenover een mechanische inspiratieleer die de bijbelschrijvers als een soort typemachine voorstelde, moet inderdaad ingebracht wor-

den dat God mensen inschakelde. Deze mensen leefden in een bepaalde tijd en een bepaalde situatie. Dit stempelt hun schrijven. Maar dit betekent niet dat ze opgesloten waren in hun tijd en dat oude teksten voor onze tijd opnieuw vertaald en overgezet moeten worden. Daarmee doe je tekort aan het werk van de Geest. Petrus zegt dat de Here ervoor gezorgd heeft dat bijbelschrijvers soms dingen opschreven die ver boven hun tijd en situatie uitgingen, geheimen 'waarin zelfs engelen graag zouden doordringen' (1 Petr. 1:12). Anders gezegd: het is ongeoorloofd de horizon van de bijbelschrijver bij voorbaat te beperken tot de horizon van zijn tijd. Natuurlijk is het van belang om kennis te nemen van de context waarin de bijbelschrijvers leefden. Maar nooit kan de tekst vanwege de beperkte horizon van de schrijver iets anders gaan betekenen dan wat er geschreven staat.⁷

Terecht vraagt Pathuis aandacht voor het gevaar dat wij de Bijbel in alles letterlijk gaan lezen, als een soort encyclopedie of receptenboek. Het is belangrijk om teksten in de literaire context te bekijken en rekening te houden met het geheel van de Bijbel. Daarop heeft de oude hermeneutiek ook altijd gewezen. Maar dat is iets anders dan met behulp van de nieuwe hermeneutiek datgene wat geschreven staat, bij voorbaat te beperken tot de toenmalige situatie en tijd. Juist vanwege het feit dat mensen namens God hebben gesproken en daartoe gedreven werden door de Heilige Geest, is het *onverantwoord* om te zeggen dat lezen wat er staat *niet meer verantwoord* is.

Belijdenis

Ten slotte de belijdenis. Juist het feit dat bijbelschrijvers in dienst zijn genomen door de Geest maakt hun woorden op schrift tot heilige geschriften, zo belijden we in artikel 3 NGB. En daarin spreekt de belijdenis de Bijbel na. Deze heilige geschriften zijn voor ons opgeschreven om ons te onderwijzen (Rom. 15:4). Wij ontvangen al deze boeken als heilig en canoniek, ze zijn maatgevend voor ons geloof (NGB, art. 5). Niet ons begrip van het *waarom* bepaalt de maat, maar het *wat*: datgene wat geschreven staat. Het is niet voor niets dat Jezus, toen hij verzocht werd door de duivel, zich met nadruk hierop beriep (Mat. 4:4, 7 en 10). De nieuwe manier van bijbellezen (zoals die nu door Loonstra en Pathuis wordt verwoord) is niet te verenigen met wat we belijden over de Bijbel als Gods Woord. Nieuwe hermeneutiek brengt je in conflict met de duidelijke waarschuwing vanuit de Bijbel zelf dat het verboden is om aan het Woord van God iets toe te voegen of daarvan af te doen (NGB, art. 7).

Voorbeeld

Een bijbels voorbeeld kan dit verhelderen. Abraham kreeg op een dag de opdracht van God om Isaak te offeren (Gen. 22:2). In onze oren een absurde opdracht. Onze God vraagt toch geen kinderooffers? Vanuit deze gedachte zou je kunnen zeggen dat de opdracht niet duidelijk is of op zijn minst twijfelachtig. Zou God dit werkelijk bedoelen? Toch gaat Abraham zonder tegenspreken op weg. Hij is van plan om precies te doen wat God heeft gezegd. Voor hem was het ook onbegrijpelijk. Maar dat kwam niet in mindering op het Woord van God. De opdracht was voor geen misverstand vatbaar. De Hebreëeschrijver tekent hierbij aan dat Abraham bij zichzelf heeft overwogen dat God bij machte is om zijn zoon uit de dood op te wekken (Heb. 11:19). Wat kunnen we hiervan leren? Kort gezegd: Abraham begreep niet het *waarom* van de opdracht die hij van God kreeg, maar wel *wat* God hem opdroeg.

Er zijn onderwerpen die in onze tijd schuren, zoals de vrouw in het ambt en het huwelijk, maar ook Adam en Eva als eerste – zintuiglijk waarneembaar – mensenpaar, en het is verleidelijk om dan de nieuwe hermeneutiek als medicijn te gebruiken. De nieuwe hermeneutiek focust op het waarom en ons antwoord daarop. Vanuit dat antwoord (wanneer wij begrijpen waarom iets gezegd is), kunnen we datgene wat gezegd wordt, veranderen. En daarmee wordt de Bijbel voor onze moderne oren enigszins acceptabel gemaakt. Hoe nobel dat streven ook is, dit medicijn deugt dus niet, om meer dan een reden.

Oude en nieuwe hermeneutiek staan diametraal tegenover elkaar. Maar belangrijker nog, met de nieuwe hermeneutiek kom je in conflict met wat we belijden in de drie formulieren van eenheid. In plaats van de nieuwe hermeneutiek te omarmen en op te roepen elkaar ruimte te geven, zou eerst vanuit de Bijbel moeten worden aangetoond dat de belijdenis op bepaalde punten niet klopt en moet worden bijgesteld. Zo niet, dan is het de afspraak om in de kerken niets anders te leren dan daar is omschreven. Alleen dat komt de eenheid ten goede. ■

5 Loonstra zegt het zo: 'We zoeken veeleer naar een toepassing die aan de *intentie* van de tekst binnen zijn oorspronkelijke context recht doet, en deze intentie kritisch laat inwerken op de huidige situatie'. *Hoe komt de kerk uit de crisis?*, p. 37 (cursivering toegevoegd).

6 Paul Ricoeur, *Tekst en betekenis. Opstellen over de interpretatie van literatuur*, Ambo/Anthos, Baarn, 1991, p. 85.

7 Jakob van Bruggen, *Het lezen van de bijbel. Een inleiding*, Kok, Kampen, 1981, p. 78-79.

Nieuwe hermeneutiek brengt je in conflict met de duidelijke waarschuwing vanuit de Bijbel zelf

